

ПЕРСОНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У БАНКРУТСТВІ: МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ І СВІТОВА ПРАКТИКА

Розглянуто концептуальні аспекти відповідальності окремих категорій осіб за дії, що призвели до банкрутства. Відповідно до практики, що існує у світі, персональна відповідальність посадових осіб боржника, дії яких вплинули на майновий стан юридичної особи в період, що передував банкрутству, є частиною відповідного законодавства в багатьох країнах світу. У законодавстві України відповідальність окремих категорій осіб за погіршення майнового стану боржника містяться в Кодексі України з процедур банкрутства, Кримінальному кодексі України і Кодексі України про адміністративні правопорушення, а наслідки невиконання зобов'язання передбачені в Цивільному кодексі. Одним із напрямів проведення дослідження щодо майнової відповідальності посадових осіб боржника є вивчення існуючої теоретичної основи використання такого засобу впливу у справах про банкрутство, а також стану узгодженості норм законодавства про банкрутство і загальних положень Цивільного кодексу України та норм інших законів. Розкрито зміст рекомендацій з будівництва ефективних систем банкрутства, є Принципи Всесвітнього банку щодо ефективних систем банкрутства і захисту кредиторів/боржників, Путівник ЮНСІТРАЛ для законодавчих органів з питань законодавства про неспроможність, а також Європейська Директива про реструктуризацію та неспроможність. Їх важливо використовувати у процесі здійснення реформи законодавства про банкрутство з метою наближення вітчизняного законодавства до найкращої світової практики. При здійсненні дослідження використовувався метод системного аналізу схожих положень різних законів, порівняльний аналіз був застосований для з'ясування відповідності норм чинного законодавства України положенням міжнародних документів, а використання функціонального методу допоміг навести висновки практичного характеру. У результаті проведеного аналізу зроблено висновок про необхідність перегляду відповідних положень цивільного та кримінального кодексів, а також законодавства про адміністративні правопорушення з метою їхнього узгодження з нормами спеціального у цій сфері закону, а відповідні положення Кодексу з процедур банкрутства потребують наповнення змістом. Принцип В2 Всесвітнього банку та рекомендації, передбачені в Путівнику ЮНСІТРАЛ, можуть бути важливим джерелом інформації про концептуальні підходи у цій сфері правового регулювання. Проаналізовано загальні концепції у сфері банкрутства та теорії права загалом, що має допомогти законодавцю вдосконалити положення згаданих законів, а судам приймати більш аргументовані рішення.

Ключові слова: неспроможність, банкрутство, загроза неплатоспроможності, обов'язки директора боржника, субсидіарна відповідальність, солідарна відповідальність, доведення до банкрутства.

ВСТУП. Персональна відповідальність посадових осіб боржника, дії яких суттєво вплинули на майнових стан юридичної особи в період, що передував визнанню її неспроможною, є частиною сучасного законодавства про банкрутство в більшості країн світу. Введення такого елементу правового механізму в законодавство про банкрутство ґрунтується на рекомендаціях, що містяться в ряді міжнародних документів. Засадничими положеннями для цієї частини національного законодавства країн світу є рекомендації, що містяться в Принципах Всесвітнього банку щодо ефективних систем банкрутства і захисту кредиторів/боржників [1]. Принцип В2 містить загальні положення щодо вивчення поведінки директорів та посадових осіб боржника у визначених ситуаціях та умов настання негативних для них наслідків.

У Путівнику ЮНСІТРАЛ для законодавчих органів з питань законодавства про неспроможність, а саме, у його ч. 4 [2], наводяться обов'язки, що можуть бути покладені на осіб, які відповідають за прийняття рішень з управління компанією в період, коли вона стикається з проблемами критичної заборгованості чи коли банкрутство компанії стає неминучою або вона вже фактично перебуває у стані неспроможності. Невиконання визначених обов'язків може тягнути за собою особисту відповідальність за збитки, понесені компанією, що вплинули чи могли вплинути на виконання договірних зобов'язань перед кредиторами. В окремих випадках у законодавстві може бути передбачена і кримінальна відповідальність за те, що компанія продовжує свою діяльність, перебуваючи у стані фактичної неспроможності.

У законодавстві України відповідальність окремих категорій осіб за погіршення майнового стану боржника

передбачена рядом законів. Окрім положень Кодексу України з процедур банкрутства певні складні правопорушень містяться в Кримінальному кодексі України та в Кодексі України про адміністративні правопорушення. У вітчизняній правовій науці досліджень, присвячених теоретичним аспектам цивільної відповідальності в банкрутстві, майже відсутні. Це при тому, що до цієї тематики звертаються практикуючі юристи, які шукають відповіді на актуальні питання у сфері правозастосування [3].

Відсутність наукових праць у цій специфічній сфері банкрутства заповнюється судовою практикою. Відповідно, публікації у цій сфері здебільшого стосуються опису практики застосування відповідних норм Кодексу України з процедур банкрутства. Судді пояснюють наведену в судових актах аргументацію з посиланням на існуючі у праві правові підходи щодо відповідальності [4]. Одним з останніх видань у цій сфері став науково-практичний посібник, підготовлений групою авторів під загальною редакцією судді П.Д. Пригузи [5]. Ця публікація присвячена умисним банкрутствам та огляду судової практики застосування положень Кодексу з процедур банкрутства щодо відповідальності осіб за доведення до банкрутства. У попередніх своїх публікаціях автор намагався звернути увагу на окремі проблемні аспекти застосування відповідних положень вітчизняного законодавства про банкрутство в Україні [6, 7], а також наводив приклади з іноземної практики [8]. Аналіз публікацій у цій сфері підтверджує актуальність зазначеної проблематики та вказує на необхідність проведення подальших наукових досліджень. Багатогранність і складність досліджуваної проблематики потребує більш глибокого вивчення існуючої теоретичної

основи використання такого засобу впливу, як відповідальність посадових осіб боржника у справах про банкрутство, зокрема, щодо взаємозв'язку норм законодавства про банкрутство і загальних положень Цивільного кодексу України, а також узгодженості положень кримінального кодексу та законодавства про адміністративні правопорушення щодо покладення субсидіарної відповідальності на посадових осіб юридичної особи або притягнення їх до майнової та іншої відповідальності за доведення до банкрутства.

За відсутності чітких положень і достатніх норм у спеціальному законі у сфері банкрутства щодо відповідальності посадових осіб боржника в банкрутстві виникає потреба у з'ясуванні того, як у відповідних ситуаціях мають застосовуватись загальні положення Цивільного кодексу про відповідальність осіб, дії яких сприяли виникненню чи збільшенню заборгованості боржника.

У результаті проведеного аналізу автор дійшов висновку про необхідність перегляду відповідних положень цивільного та кримінального кодексів, а також законодавства про адміністративні правопорушення з метою їхнього узгодження з правовими нормами спеціального в цій сфері закону – Кодексу з процедур банкрутства. Сподіваємось, наведений аналіз дозволить законодавцю переглянути та науково обґрунтовано викласти положення зазначених законів, а судам приймати зважені та теоретично аргументовані судові рішення, що мають відповідати загальним концепціям у сфері банкрутства та теорії права загалом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Відповідальність у банкрутстві в міжнародних документах і найкраща світова практика. Як було зазначено, персональна відповідальність посадових осіб компаній – боржників у банкрутстві передбачена в ряді міжнародних документів. У Принципах Всесвітнього банку щодо ефективних систем банкрутства і захисту кредиторів/боржників містяться конкретні рекомендації, пов'язані з покладенням на посадових осіб боржника відповідальності в разі банкрутства компанії.

У доволі короткому тексті Принципу В2 з назвою "Відповідальність директорів та посадових осіб" [1, с. 13] визначені майже всі ключові аспекти притягнення у справах про банкрутство певних осіб до юридичної відповідальності. *По-перше*, відповідальність може бути покладена на директорів та посадових осіб компанії – боржника; *по-друге*, відповідальність має наставати за рішення, що завдали шкоди боржникові та інтересам кредиторів; *по-третє*, притягаються до відповідальності особи за рішення, прийняті в період, коли підприємство перебувало в тяжкому фінансовому становищі або вже було неплатоспроможним; *по-четверте*, має бути встановлена шкода, завдана боржникові та інтересам кредиторів, а також встановлений зв'язок з діями чи бездіяльністю зазначених осіб; *по-п'яте*, провина посадових осіб має існувати у формі необережності чи недбалості і, *по-шосте*, розгляд можливості притягнення до відповідальності зазначених осіб не повинні впливати на прийняття на себе розумного ризику в складних фінансових умовах.

За змістом наведені в Принципі В2 Всесвітнього банку положення можна без перебільшення назвати стандартами притягнення до юридичної відповідальності осіб, до яких можуть бути пред'явлені претензії щодо прийнятих рішень у критичній ситуації, що передувала порушенню справи про банкрутство. Необхідно зазначити, що притягнення директорів компанії до персональної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'яз-

ків за своєю природою і змістом належить до корпоративного права, а головною метою є впровадження відповідальної поведінки посадових осіб у внутрішньо корпоративних відносинах. Саме це прямо зазначено в наведеному вище документі. Для підтвердження наведеного достатньо звернути увагу на те, що наведений принцип у зазначеному зводі рекомендацій технічно не входить до групи рекомендацій щодо будівництва ефективних систем банкрутства – блоку принципів С; цей принцип входить до групи принципів В під назвою "Управління ризиками і корпоративна реструктуризація".

Звернення до положень щодо відповідальності посадових осіб компанії у визначених ситуаціях є досягнення цілей, що стоять перед законодавством про банкрутство. Основні завдання ефективної системи банкрутства викладені в Принципі С1 [1, с. 15], серед яких важливим є максимізація вартості активів компанії-боржника з метою збільшення розміру відшкодування конкурсним кредиторам. Для цілей конкурсного права відповідальна поведінка директорів та посадових осіб компанії щодо рішень, що приймаються у так званій зоні ризику настання неспроможності, має особливе значення.

Більш детальні вказівки щодо того, яким чином мають діяти директори та інші посадові особи боржника в зоні ризику настання неспроможності, містяться в рекомендаціях, викладених у Принципі В4 Всесвітнього банку з назвою "Процедури неформальної реструктуризації" [1, с. 14]. Зі змісту цього принципу видно, що директори компанії повинні передусім спрямовувати свої зусилля на зменшення ризиків настання негативних наслідків для компанії, у тому числі, і визнання її неспроможною, що є важливим мірилом оцінки належної корпоративної поведінки керівників. У тексті цього принципу Всесвітній банк рекомендує директорам та іншим посадовим особам боржника використовувати будь-які засоби врегулювання заборгованості несудовим шляхом. Іншими словами, вони повинні негайно звертатись до так званих неформальних процедур врегулювання заборгованості з метою недопущення визнання факту неспроможності компанії судом. Це також є стимулом для керівників вживати своєчасних заходів з метою мінімізації негативних наслідків тимчасових фінансових труднощів компанії.

Надзвичайно важливо ще раз наголосити на тому, що в зазначеному документі вказано, що зазначений вище принцип стосується відповідальності директорів та інших посадових осіб лише в період, коли компанія стикається з безпосередньою загрозою настання неспроможності. При тому загальні принципи корпоративного управління та відповідальності директорів і посадових осіб перед акціонерами в більш повному обсязі містяться в іншому документі – Принципах корпоративного управління, розроблених ОЕСР [9].

Не можна оминати увагою і те, що, якщо у Принципах Всесвітнього банку згадані вище рекомендації наведено з метою будівництва ефективних систем банкрутства, для чого дії директорів компанії мають бути спрямовані на зменшення ризику настання неспроможності, то в Принципах корпоративного управління ОЕСР ідеться про те, що інфраструктура корпоративного управління має бути доповнена ефективними та діючими механізмами у сфері неспроможності, у тому числі, з метою захисту інтересів кредиторів [9, п. F, с. 36]. Пояснення такого тісного зв'язку між цими двома системами (банкрутство і корпоративне управління) полягає в тому, що директор зобов'язаний діяти в найкращих інтересах компанії та її власників (акціоне-

рів), тому що він відповідає перед компанією і підзвітний акціонерам, однак, у справах про банкрутство або в період, що передує неспроможності, така вимога має також стосуватись і кредиторів.

Документом, що містить більш детальні рекомендації щодо обов'язків директорів, пов'язаних з прийняттям рішень, пов'язаних з управлінням компанією в період, коли їй загрожує неспроможність або коли банкрутство стає неминучим, є ч. 4 "Обов'язки директорів у період, що передує неспроможності (у т. ч., у підприємницьких групах)" Путівника ЮНСІТРАЛ для законодавчих органів з питань законодавства про неспроможність [10]. Як зазначено у вступній частині цього документа, метою відповідних рекомендацій є покладення на директорів додаткових обов'язків, які підлягають обов'язковому виконанню в ситуації критичної неплатоспроможності чи в разі загрози неспроможності, і дії директорів мають бути спрямовані на захист інтересів кредиторів як найбільш заінтересованих осіб та майбутніх можливих учасників процедур банкрутства.

В Європейському Союзі (ЄС) у найбільш загальних формулюваннях обов'язки директорів компаній, що перебувають у зоні ризику неспроможності, представлені в Директиві 2019/1023 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 р. про превентивні заходи щодо реструктуризації, звільнення від боргів та дискваліфікацію, а також про заходи щодо підвищення ефективності процедур реструктуризації, неспроможності та погашення заборгованості, а також про внесення змін до Директиви (ЄС) 2017/1132 (Директива про реструктуризацію та неспроможність) [11]. У ст. 19 цього документа державам-членам ЄС рекомендується передбачити у спеціальному законодавстві з питань банкрутства специфічні вимоги до директорів компаній. Серед таких рекомендації найголовнішими є: (а) урахування інтересів кредиторів, власників акцій і часток компанії; (б) обов'язковість вжиття заходів для уникнення неспроможності і (в) невчинення умисних дій та недопущення грубої недбалості при прийнятті рішень, які можуть загрозувати платоспроможності компанії.

Зазвичай у корпоративному законодавстві в державах-членах ЄС при здійсненні звичайної комерційної діяльності від директорів компаній не вимагається зосереджуватись на захисті майнових інтересів кредиторів, однак, вони мають враховувати інтереси такої категорії осіб у ситуаціях, коли існує ймовірність настання неспроможності в найближчий час чи компанія стикається з проблемами заборгованості або фактично вже перебуває у стані неспроможності [12]. У ряді країн світу таке прямо передбачено у відповідному законодавстві. Зокрема, ідеться про те, що директори повинні уникати створення нових зобов'язань для компаній та збільшувати чи накопичувати борги.

В інших країнах існують механізми, які стимулюють боржника своєчасно розкривати інформацію про проблеми, з якими стикається компанія. Це допомагає боржнику та його кредиторам знайти спільне рішення щодо вирішення часто тимчасових фінансових проблем. Таке зазвичай реалізується через встановлення обов'язку директора боржника повідомляти про будь-які фінансові труднощі засновників та власників компанії, а також партнерів по бізнесу.

Достатньо поширеним вирішенням проблем у разі наближення неспроможності і зменшує ризик настання вкрай негативних наслідків для компанії та заінтересованих осіб є практика законодавчого встановлення обов'язку директора звертатись до суду із заявою про

порушення провадження у справі про банкрутство в разі появи визначених законом ознак неспроможності. Серед таких юрисдикцій є Австрія, Чехія, Франція, Німеччина, Люксембург, Польща, Португалія та Іспанія [13].

Вважається, що своєчасне вжиття заходів, спрямованих на уникнення неспроможності, є кращим способом не тільки захисту інтересів власників компанії, але й інтересів кредиторів, оскільки згідно з найкращою світовою практикою це зменшує ризики поглиблення тимчасових складнощів майнового характеру і, зрештою, допомагає зберегти вартість майна боржника у справі про банкрутство.

2. Відповідальність у банкрутстві в Україні. У чинному законодавстві України про банкрутство, а саме, у Кодексі з процедур банкрутства (КУзГБ), концепція притягнення до відповідальності осіб, дії яких завдали шкоди боржникові та кредиторам і які спричинили неспроможність чи банкрутство, представлена не чітко і не повно. Фактично в законі тільки згадується субсидіарна і солідарна відповідальність у ст. 50 та 61 закону, а солідарна відповідальність керівника боржника за неподання до господарського суду заяви про порушення провадження в справі про банкрутство у визначений строк з моменту виникнення загрози неплатоспроможності передбачена в ст. 34 Кодексу [14].

Основні положення зазначеного закону щодо покладення на посадових осіб боржника майнової відповідальності здебільшого пов'язані з обов'язками арбітражного керуючого в судовому провадженні здійснювати заходи по стягненню на користь боржника дебіторської заборгованості, включаючи й ініціювати притягнення до відповідальності за доведення до банкрутства. На керуючого санацією покладається обов'язок здійснювати заходи щодо стягнення заборгованості, у тому числі, і з тих осіб, які відповідно до закону або договору несуть з боржником субсидіарну чи солідарну відповідальність (ч. 6 ст. 50 КУзГБ). Ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства (ч. 2 ст. 61 КУзГБ). Загальний огляд відповідних положень цього закону свідчить про те, що перелік осіб, на яких закон покладає субсидіарну та солідарну відповідальність, у ньому наведено дуже широко – це керівник, посадові особи боржника і треті особи. У законі майже відсутні процесуальні особливості щодо застосування таких положень та не наведені правила розгляду в суді відповідних заяв, наприклад, щодо доведення винуватості відповідних осіб у доведенні до банкрутства.

У чинній редакції Кримінального кодексу України (ККУ) доведення до банкрутства як правопорушення має таке визначення: доведення до банкрутства, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином – засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору (ст. 219 ККУ) [15]. У зазначеній статті передбачена міра покарання у вигляді штрафу та позбавлення на визначений строк права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Зауважимо, що в законі вказано, що це мають бути умисні дії, з корисливих мотивів чи іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб. Зрозуміло, коли йдеться про доведення до банкрутства, то мається на увазі досягнення кінцевої мети таких умисних

дій – це визнання боржника банкрутом та його ліквідація за правилами законодавства про банкрутство. У цьому контексті досить дивний вигляд має коментар до цієї статті, згідно з яким для кваліфікації цього правопорушення не обов'язкове визнання суб'єкта господарської діяльності банкрутом або навіть порушення господарським судом справи про банкрутство [16].

Впевнені, більш логічною підставою для притягнення керівника юридичної особи до кримінальної відповідальності може бути те, що, фактично перебуваючи у стані неспроможності, компанія продовжує вести свою діяльність у звичайний спосіб. Тим самим керівник свідомо ризикує погіршити майновий стан такої компанії і створює реальну загрозу майновим інтересам існуючих та майбутніх кредиторів.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП) передбачено кілька складів правопорушень, пов'язаних з банкрутством. До адміністративно-правової відповідальності можуть бути притягнуті громадяни – засновники (чи учасники) або службові особи суб'єкта підприємницької діяльності за приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 164-15 КУпАП), незаконні дії у разі банкрутства (ст. 166-16 КУпАП) та фіктивне банкрутство (ст. 166-17 КУпАП) [17]. Як зазначено в ст. 164-15 цього закону, неподання в установлений строк до господарського суду заяви про порушення справи про банкрутство юридичної особи так само, як і подання недостовірних відомостей, є свідченням умисного приховування стійкої фінансової неспроможності. Нагадаємо, невиконання такого самого припису Кодексу з процедур банкрутства (ст. 34) тягне майнову (солідарну) відповідальність керівника боржника. На практиці зазвичай вдаються до притягнення зазначених осіб до цивільно-правової відповідальності, а не адміністративної.

3. Юридична відповідальність у цивільному праві. Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності полягає в останній передбачених правовою нормою акту цивільного законодавства негативних наслідків майнового характеру. У цивільному законодавстві передбачається договірна (солідарна і субсидіарна) та недоговірні види відповідальності. Якщо договірна відповідальність настає у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання за договором, то недоговірна відповідальність пов'язана із заподіянням майнової шкоди стороні зобов'язання. У Цивільному кодексі України відповідні положення містяться в кн. 5 "Зобов'язальне право".

Субсидіарна відповідальність є додатковим видом відповідальності і настає тоді, коли основний боржник за відповідним зобов'язанням не задовольнив вимогу кредитора (ч. 2 ст. 619 ЦКУ) [18]. Особа, яка несе субсидіарну відповідальність за договором, бере на себе обов'язок відповісти перед кредиторами своїм майном у разі невиконання цивільно-правового зобов'язання. Найпоширенішим прикладом встановлення такої додаткової відповідальності є договір поруки. У банкрутстві притягнення до відповідальності директорів боржника чи інших осіб зазвичай відбувається в ситуаціях, коли керівник виступив поручителем за зобов'язаннями компанії.

Відповідно до загальних засад цивільного законодавства до пред'явлення вимоги особам, які несуть додаткову відповідальність, кредитор має звернутись із цим до основного боржника. Зрозуміло, така вимога не є природною у відносинах неспроможності. Нагадаємо, у справі про банкрутство суд встановлює юридичний факт неспроможності особи повернути борги, після чого застосовуються передбачені законом юридичні проце-

дури. У Кодексі з процедур банкрутства положення щодо субсидіарної відповідальності містяться в розділах, присвячених санації і ліквідації. Що стосується ліквідації, то можна уявити, для чого такі норми тут передбачені – поширити відповідальність за шкоду, завдану кредиторам, на осіб, які своїми діями допустили виникнення таких боргів і їх непогашення в добанкрутський період. У санації розробляється план відновлення платоспроможності боржника за участі кредиторів. Зазвичай учасники процедури з відновлення платоспроможності шукають шляхи вирішення проблем заборгованості шляхом перенесення виконання зобов'язань на майбутні періоди, у тому числі, з можливим прощенням частини чи всіх боргів. На цьому етапі судового процесу про шкоду кредиторам і її розмір не йдеться.

З огляду на зазначене, використання слова "субсидіарна" у правовій конструкції, що міститься в Кодексі з процедур банкрутства, а саме, "субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства", має не достатньо обґрунтований вигляд. Для прикладу зазначимо, що в банкрутстві субсидіарна відповідальність як додаткова може виникати з метою поширення відповідальності за борги дочірнього підприємства чи залежної особи на материнську компанію, але зазвичай тоді така заборгованість має виникнути з вини материнської компанії.

Солідарна відповідальність у банкрутстві привертає особливу увагу. Окрім запитань суто теоретичної природи, тут виникає питання практичного характеру: як така форма цивільно-правової відповідальності має застосовуватись до відносин неспроможності? У підприємницькому законодавстві солідарна відповідальність передбачена для окремих видів товариств. Окрім того, відповідно до положень ЦКУ (ст. 107 та 109) у разі реорганізації товариства за зобов'язаннями особи, що припинилася, відповідальність несе новостворена особа (особа- правонаступник).

За загальним правилом, солідарно в цивільному праві можуть відповідати двоє або більше осіб, кожна з яких відповідає перед кредитором у повному обсязі. Відомо, що солідарна відповідальність передбачає, що кредитор має право вимагати виконання зобов'язання частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого окремо (ч. 1 ст. 543 ЦКУ). Відповідно, особа, яка виконала зобов'язання перед кредитором, має право регресу до інших зобов'язаних осіб. У банкрутстві це положення має розумітись таким чином: керівник боржника відповідає за зобов'язаннями компанії нарівні із самою компанією. Це не зовсім відповідає розумінню солідарної відповідальності в цивільному праві.

У Кодексі з процедур банкрутства (ч. 6 ст. 34) передбачено обов'язок боржника звернутися в місячний термін до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі в разі загрози неплатоспроможності (коли задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами). За невиконання такого припису закону на керівника боржника покладається цивільно-правова відповідальність (солідарна відповідальність). Солідарна відповідальність в тому розумінні, як вона представлена в зазначеному законі, за всіма ознаками нагадує договір поруки, де керівник виступає поручителем за виконання зобов'язань компанії (майнового комплексу), яке йому передано в управління. Але це, скоріше, є додатковою (субсидіарною) відповідальністю договірного характеру.

Свого часу при обговоренні концепції банкрутства фізичних осіб висувались пропозиції щодо можливості визнання неплатоспроможними домогосподарства, учасниками яких можуть бути кілька осіб, що ведуть спільну діяльність. Однак така ідея досить логічно нівелюється тим, що у банкрутстві неспроможною визнається особа, а не група осіб. Відомо, що міжнародні документи у сфері банкрутства оперують такою категорією, як банкрутство групи компаній, але і тут йдеться хоча і про пов'язані, але окремі юридичні особи. У контексті обговорення цієї проблематики доцільно звернутись до актів цивільного законодавства, у яких солідарна відповідальність передбачена і виконує важливу функцію. Зокрема, у законодавстві про компанії солідарна відповідальність передбачена для керівників та членів органу юридичної особи за зобов'язаннями компанії, що виникли у зв'язку з перевищенням зазначеними особами представницьких функцій (ч. 4 ст. 92 ЦКУ). У цьому випадку таке видається абсолютно зрозумілим – особи, які свідомо діяли з порушенням закону чи статутних документів юридичної особи, повинні розділити відповідальність за збитки, завдані ними цій юридичній особі.

Абсолютно зрозумілими є і ситуації, коли група осіб створює юридичну особу (акціонерне товариство) і діють спільно, а тому всі вони однаковою мірою повинні відповідати за зобов'язаннями, що виникли до реєстрації такої юридичної особи (ч. 3 ст. 153 ЦКУ). Це означає, що кредитор може звернутись з вимогою щодо виконання зобов'язання до будь-якої із цих осіб. Як це може спрацювати у відносинах неспроможності, важко собі уявити. При формулюванні таких правил у сфері регулювання відносин зі створення та діяльності компаній враховуються підходи, на яких ґрунтується загальна концепція юридичних осіб. Однією з відомих засад, на яких базується ця концепція, є те, що засновник чи учасник юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її засновника чи учасника (теорія майнової відокремленості юридичної особи), окрім випадків, встановлених установчими документами та законом [19]. В Українському законодавстві ця концепція описується за допомогою простої формули: учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника) (ст. 96 ЦКУ). Із цього правила існують винятки, наприклад, для такого виду юридичних осіб, як повне товариство. Передбачення солідарної відповідальності для учасників такого товариства пояснюється тим, що вони діють разом від імені товариства, а тому в разі недостатності майна товариства учасники солідарно відповідають за його зобов'язаннями всім своїм майном (ст. 124 ЦКУ).

Однією зі сфер, у яких солідарна відповідальність є важливою частиною правового регулювання, є законодавство про цінні папери. Ідеться про окремий вид цінних паперів – ордерні цінні папери. У більшості країн світу випуск, обіг та погашення таких цінних паперів регулюється нормами вексельного законодавства. Унікальність і зручність векселів, які вважаються так званими комерційними цінними паперами, полягає в тому, що всі учасники відносин за векселем, якими є векселедавець, та всі індосанти (будь-який попередній у векселя за одним виключенням), несуть солідарну відповідальність за вексельним зобов'язанням. Суть такого підходу полягає в тому, що векселедержатель може висунути вимогу повернути борг до будь-якої зобов'язаної особи. Відмова у виконанні зобов'язання за век-

селем майже автоматично (після виконання досить технічної процедури – вчинення вексельного протесту) перетворює його на виконавчий документ, що робить цей юридичний інструмент надзвичайно ефективним.

У відносинах неспроможності використання зазначених правових механізмів може нівелювати переваги банкрутства як ефективного механізму повернення боргів. Якщо уявити, що солідарна відповідальність в банкрутстві використовується саме так, як це передбачено у вексельному законодавстві, то тоді будь-який кредитор замість того, щоб ініціювати процедуру визнання боржника неспроможним чи банкрутом може звернутись з вимогою до керівника такої особи. Поштовхом до таких дій може стати те, що у боржника часто немає майна, а кілька чи багато кредиторів вже чекають на задоволення своїх вимог. У такій ситуації керівник боржника може виявитись заможною людиною і мати житлові будинки в кількох країнах, земельні ділянки, частки участі ряду бізнесів, цінні папери, кошти на багатьох рахунках, у тому числі, і криптовалюту. Коли у кредитора є така альтернатива, навіщо йому звертатись до дорогої, тривалої і в Україні достатньо непередбачуваної процедури банкрутства, якщо можна індивідуально отримати передбачуване судове рішення і віддати його фахівцям на виконання? Цим практично нівелюються переваги банкрутства як колективної процедури вирішення проблем заборгованості.

Зазначимо, конкурсна природа провадження в банкрутстві унеможливорює використання принципу: перший прийшов – перший отримав (*first come, first served*). Інакше, руйнується основа законодавства про банкрутство. У цьому контексті зазначимо, що в Цивільному кодексі також передбачені наслідки для правочинів, укладених умисно з метою завдання шкоди внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною – вони визнаються судом недійсними (ст. 232 ЦКУ). У міжнародних документах в таких випадках пропонується застосовувати механізм оскарження правочинів, що містять визначені в законі ознаки й укладені протягом визначеного періоду часу. Проблематиці, що пов'язана з наслідками дій посадових осіб боржника щодо укладення правочинів у період, який передував порушенню справи про банкрутство, присвячено ряд наукових статей, і зокрема стаття автора [20]. Саме зазначені наслідки дій керівника чи інших посадових осіб боржника, що завдали шкоди кредиторам та іншим заінтересованим особам, передбачені майже в усіх системах банкрутства у світі, і у законодавстві України також.

Також можна змодельовати ситуації, коли у справах про банкрутство може бути застосована солідарна відповідальність, наприклад, спільна відповідальність однаковою мірою членів колегіального органу юридичної особи. Маються на увазі ті випадки, коли члени ради директорів всі разом несуть солідарну відповідальність за рішення, що призвели до негативних наслідків для компанії. Однак, як це визначено в міжнародних документах, покладення матеріальної відповідальності на таких осіб має залежати від характеру прийнятих рішень та наявності причинно-наслідкового зв'язку з негативними наслідками [21, п. 23, с. 26]. Вищезазначене вказує на те, що введення солідарної відповідальності в так званому підприємницькому банкрутстві (банкрутстві юридичних осіб) може завдати більше шкоди, ніж допомогти виконати основну мету цього законодавства – максимально наповнити конкурсну масу банкрута.

ВИСНОВКИ. Ми розглянули деякі загальнотеоретичні аспекти окремих положень законодавства про банкрут-

тво та інші із проведеного аналізу видно, що в цій сфері правового регулювання відносин неспроможності в Україні існує потреба у вдосконаленні таких положень. Загальновідомо, що закон має містити чіткі, неоднозначні норми, викладені зрозумілою мовою і в такий спосіб, щоб їх можна було б ефективно застосувати. Важливою ознакою коректного регулювання правовідносин є те, що положення різних законів повинні узгоджуватись.

Для створення цілісної системи регулювання відносин у сфері неспроможності важливо слідувати рекомендаціям міжнародних організацій, що мають мандат на розробку уніфікованих норм і правил у сфері банкрутства. У міжнародних документах ідеться про обов'язки директорів та персональну відповідальність за недотримання приписів закону, умов договору чи рекомендацій з найкращої практики корпоративного управління.

Стосовно цивільно-правової відповідальності посадових осіб боржника, окрім Принципів Всесвітнього банку (Принципи B2 і B4), важливим орієнтиром для впровадження в національне законодавство є рекомендації ЮНСІТРАЛ, наведені в Путівнику для законодавчих органів із питань законодавства про неспроможність, у яких містяться ключові положення, що рекомендується передбачити в законах про банкрутство, а саме: а) визначення чітко окресленого кола обов'язків посадових осіб; б) встановлення моменту виникнення обов'язків; в) визначення осіб, на яких покладаються відповідні обов'язки; г) передбачення відповідальності за невиконання таких обов'язків; д) встановлення способів забезпечення примушення виконання обов'язків; е) окреслення обставин, що можуть бути враховані з метою незастосування санкцій; є) передбачення переліку заходів впливу (санкцій); ж) визначення осіб, які мають право ініціювати відповідну процедуру та з) встановлення порядку фінансування витрат, пов'язаних з ініціюванням та розглядом відповідних звернень [21, с. 3].

Причиною притягнення директора боржника до адміністративної відповідальності, виходячи і тих приписів закону, які він чи вона порушили, може бути, наприклад, умисне приховування майна, неподання відомостей про майно, передача майна в інше володіння або його відчуження за неринковою ціною, умисне знищення майнових об'єктів, фальсифікація даних про майновий стан компанії, приховування або знищення документів, а також недбале ставлення до ведення бухгалтерської документації. Усе це підпадає під визначення правопорушень, передбачених у Кодексі про адміністративні правопорушення.

У світі існують системи, у яких до директорів компанії-боржників ефективно застосовуються заходи впливу адміністративного характеру. Таким прикладом може бути діяльність у Великій Британії спеціалізованого державного органу – Служби неспроможності. Ця установа уповноважена проводити розслідування поведінки посадових осіб компаній, які перебувають у процедурі неспроможності, і вживати заходи, серед яких головним є дискваліфікація менеджера на доволі тривалі строки.

Кримінальна відповідальність може бути застосована за шахрайство та інші схожі суспільно небезпечні діяння, що були вчинені з корисливих мотивів на шкоду кредиторів. У таких випадках має бути доведений умисел на досягнення кінцевої мети, особливий інтерес винної особи та завдання шкоди кредиторам. Відсутність прикладів притягнення до кримінальної відповідальності за доведення до банкрутства в Україні можна частково пояснити

тим, що правопорушення вважається скоєним, коли компанія-банкрут ліквідована. Однак у судовому рішенні про припинення провадження у справі про банкрутство всі непогашені борги вважаються погашеними. У більшості країн світу кримінальна відповідальність у сфері банкрутства передбачається за дії, які вчиняють будь-які посадові особи компанії до і протягом здійснення провадження у справі про банкрутство. У міжнародних документах частіше йдеться про шахрайство.

До внесення відповідних змін у згадані вище закони перед суддями стоїть нелегке завдання щодо коректного застосування нечітких правових норм, що може мати наслідком помилки, які можуть ґрунтуватись на вимушено вільному трактуванні нечітких приписів законів. Іншими ризиками можна вважати складнощі з визначення меж відповідальності особи, дослідження вини (її форм) у разі притягнення до цивільно-правової відповідальності і загалом неузгодженість у цій частині норм закону про банкрутство і загальних положень Цивільного кодексу. Важливо зазначити, що в судах при розгляді заяв про притягнення до відповідальності за скоєні правопорушення мають застосовуватись належні засоби доказування протиправних дій та доведення ступеня вини, виходячи із коректних презумпцій, які існують у цивільному, адміністративному та кримінальному праві.

Список використаних джерел

1. Principles for Effective Insolvency and Creditor/Debtor Regime. Edition : World Bank, Washington, DC. 2021. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35506/Principles-for-Effective-Insolvency-and-Creditor-and-Debtor-Regimes.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 31.08.2022).
2. UNCITRAL Legislative Guide on Insolvency Law. United Nations, 2005. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/05-80722_ebook.pdf (дата звернення: 31.08.2022).
3. Грищенко О. Чи може борг компанії стати особистим боргом її керівника чи засновника // Юрид. газета, 2012. № 3(733). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/chi-mozhe-borg-kompaniyi-stati-osobistim-borgom-yiyi-kerivnika-chi-zasnovnika.html> (дата звернення: 31.08.2022).
4. Жуков С. Солідарна відповідальність керівника боржника в справі про банкрутство: аналіз судді КГС // Інтернет-портал Finbalance, 2020. URL: <https://finbalance.com.ua/news/suddya-spiker-ksh---pro-vidpovidalnist-kerivnikaborzhnika-v-spravi-pro-bankrutstvo> (дата звернення: 31.08.2022).
5. Пригуза П.Д., Довгань А.П., Катречко Д.В. Умисне банкрутство: теорія і практика субсидіарної відповідальності : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. П.Д. Пригузи. Херсон, 2020. 180 с.
6. Бірюков О. Субсидіарна відповідальність у банкрутстві: питання правової коректності // Borg. Expert, 2022 (18 липня). URL: <https://borgexpert.com/bankrutstvo/cubsydiarna-vidpovidalnist-u-bankrutstvipytannia-pravovoi-korektnosti> (дата звернення: 31.08.2022);
7. Бірюков О. Солідарна відповідальність у банкрутстві: що це? Borg. Expert. 2022 (21 липня). URL: <https://borgexpert.com/bankrutstvo/colidarna-vidpovidalnist-u-bankrutstvi-shcho-tse> (дата звернення: 31.08.2022).
8. Бірюков О. Бездіяльність директора як підстава для притягнення до відповідальності: іноземний досвід // Borg. Expert, 2021 (22 березня). URL: https://borgexpert.com/borh-review/ohliad-rynkv/bezdialnist-dyrektora-ia-k-pidstava-dlia-ptytahnennia-do-vidpovidalnosti-inozemnyj-dosvid?fbclid=IwAR21_qfS411UQSROFBCOg5KZJ9XahBAHghCOduPPkFQyGRqXyP75L2nMYck (дата звернення: 31.08.2022).
9. G20/OECD Principles of Corporate Governance. Paris : OECD Publishing, 2015. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264236882-en.pdf?expires=1662450848&id=id&accname=guest&checksum=307158BC9D28AA1D844F66242D9DA694> (дата звернення: 31.08.2022).
10. Legislative Guide on Insolvency Law. Part 4. Directors' obligations in the period approaching insolvency (including in enterprise groups). 2nd ed. Vienna : United Nations, 2020. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-11273_part_4_ebook.pdf (дата звернення: 31.08.2022).
11. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and

insolvency). OJ L 172, 26.6.2019, p. 18–55. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32019L1023> (дата звернення: 31.08.2022).

12. Lorenzo Stanghellini, Riz Mokhal, Christoph G. Paulus and Ignacio Tirado (eds). Best practices in European restructuring: Contractualised distress resolution in the shadow of the law. Wolters Kluwer, 2018. P. 6. URL: <https://www.codire.eu/wp-content/uploads/2018/11/Stanghellini-Mokhal-Paulus-Tirado-Best-practices-in-European-restructuring-Contractualised-distress-resolution-in-the-shadow-of-the-law-2018-1.pdf> (дата звернення: 31.08.2022).

13. Gurrea-Martínez, Aurelio. Towards an optimal model of directors' duties in the zone of insolvency: an economic and comparative approach // *J. of Corporate Law Studies*, 2021. Vol. 21, Iss. 2. P. 374. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14735970.2021.1943934?needAccess=true> (дата звернення: 31.08.2022).

14. Кодекс України з процедур банкрутств // Відомості Верховної Ради України, 2019. № 19. Ст. 74 (у ред. від 12.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 31.08.2022).

15. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2001. № 25-26. Ст. 131 (у ред. від 19.08.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 31.08.2022).

16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Т. 2 // Меґо-Інфо. URL: <http://meگو.info/матеріал/стаття-219-доведення-до-банкрутства> (дата звернення: 31.08.2022).

17. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР, 1984. № 51. Ст. 1122 (у ред. від 16.07.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 31.08.2022).

18. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40-44. Ст. 356 (у ред. від 01.08.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 31.08.2022).

19. Shubhang Swaroop. Doctrine of Separate Legal Entity and its Exception // *Tygar Law Corporate* (July 30, 2020). URL: <http://www.tygarlaw.com/doctrine-of-separate-legal-entity-and-its-exception/> (дата звернення: 31.08.2022).

20. Бірюков О.М. Визнання правочину недійсним у банкрутстві: теоретичні і практичні аспекти // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки, 2022. № 1. URL: <http://visnyk.law.knu.ua/ua/archive/vipusk-120-2022>; <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/1.120-3> (дата звернення: 31.08.2022).

21. Legislative Guide on Insolvency Law. Part 4. Directors' obligations in the period approaching insolvency (including in enterprise groups). 2nd ed. Vienna: United Nations, 2020. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-11273_part_4_ebook.pdf (дата звернення: 31.08.2022).

References

1. Principles for Effective Insolvency and Creditor/Debtor Regimes, 2021 Edition. World Bank, Washington, DC. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35506/Principles-for-Effective-Insolvency-and-Creditor-and-Debtor-Regimes.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

2. UNCITRAL Legislative Guide on Insolvency Law. United Nations, 2005. Retrieved from https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/05-80722_ebook.pdf.

3. Hryshchenko O. (2012). Chy mozhe borh kompanii staty osobystym borhom yii kerivnyka chy zasnovnyka? [Can the debt of the company become a personal debt of its manager or founder?]. *Yurydychna Gazeta* [Legal Gazette]. № 3 (733). Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/chi-mozhe-borg-kompaniyi-stati-osobistim-borgom-yiyi-kerivnika-chi-zasnovnika.html> (in Ukrainian).

4. Zhukov S. (2020). Solidarna vidpovidalnist kerivnyka borzhnyka v spravi pro bankrutstvo: analiz suddi KHS [Joint liability of the manager of the debtor in the case of bankruptcy: the analysis of the judge of the SC]. *internet portal Finbalance* [Internet portal Finbalance]. Retrieved from <https://finbalance.com.ua/news/suddya-spiker-ksh---pro-vidpovidalnist-kerivnikaborzhnyka-v-spravi-pro-bankrutstvo> (in Ukrainian).

5. P.D. Pryhuza, A.P. Dovhan, D.V. Katrechko (eds). (2020). Umysne bankrutstvo: teoriia i praktyka subsydiarnoi vidpovidalnosti [Deliberate bankruptcy: theory and practice of subsidiary liability]. *Naukovo-praktychnyi posibnyk* [Scientific and Practical Manual]. Kherson. 180 p. (in Ukrainian).

6. Biryukov O. (2022). Subsidiarna vidpovidalnist u bankrutstvi: pytannia pravovoi korektnosti [Subsidiary liability in bankruptcy: a question of legal correctness]. *Borg.Expert* [Borg.Expert]. Retrieved from <https://borgexpert.com/bankrutstvo/cubsydiarna-vidpovidalnist-u-bankrutstvi-pytannia-pravovoi-korektnosti> (in Ukrainian).

7. Biryukov O. (2022). Colidarna vidpovidalnist u bankrutstvi: shcho tse? [Joint liability in bankruptcy: what is it?] *Borg.Expert* [Borg.Expert]. Retrieved from <https://borgexpert.com/bankrutstvo/colidarna-vidpovidalnist-u-bankrutstvi-shcho-tse> (in Ukrainian).

8. Biryukov O. (2021). Bezdiialnist dyrektora yak pidstava dlia prytyahennia do vidpovidalnosti: inozemnyi dosvid [Inaction of the director as a basis for liability: foreign practice]. *Borg.Expert* [Borg.Expert]. Retrieved from https://borgexpert.com/borh-review/ohliad-rynkviv/bezdiialnist-dyrektora-ia-pidstava-dlia-prytyahennia-do-vidpovidalnosti-inozemnyi-dosvid?fbclid=IwAR21_qfS411UQSROFBCOg5KZJ9XahBAhghCOduPpKfQyGRqXYp75L2nMYck (in Ukrainian).

9. G20/OECD Principles of Corporate Governance. OECD Publishing, Paris. 2015. Retrieved from <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264236882-en.pdf?expires=1662450848&id=id&accname=guest&checksum=307158BC9D28AA1D844F66242D9DA694>.

10. Legislative Guide on Insolvency Law. Part four: Directors' obligations in the period approaching insolvency (including in enterprise groups). Second edition. UNITED NATIONS, Vienna, 2020. Retrieved from https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-11273_part_4_ebook.pdf.

11. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency). OJ L 172, 26.6.2019, p. 18–55. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32019L1023>.

12. Lorenzo Stanghellini, Riz Mokhal, Christoph G Paulus and Ignacio Tirado (eds). (2018). Best practices in European restructuring: Contractualised distress resolution in the shadow of the law. Wolters Kluwer. P. 6. Retrieved from <https://www.codire.eu/wp-content/uploads/2018/11/Stanghellini-Mokhal-Paulus-Tirado-Best-practices-in-European-restructuring-Contractualised-distress-resolution-in-the-shadow-of-the-law-2018-1.pdf>.

13. Gurrea-Martínez, Aurelio. (2021). Towards an optimal model of directors' duties in the zone of insolvency: an economic and comparative approach. *Journal of Corporate Law Studies*. Vol. 21, Issue 2. P. 374. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14735970.2021.1943934?needAccess=true>.

14. Here and further, reference to the law is made to: Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva [Code of Ukraine of Bankruptcy Proceedings]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Gazette of Verkhovna Rada of Ukraine]. 2019. № 19. St. 74 (version of 12.01.2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (in Ukrainian).

15. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Gazette of Verkhovna Rada of Ukraine]. 2001. No. 25-26. Art. 131 (as amended on August 19, 2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).

16. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] Volume 2. Meگو-Info. Retrieved from <http://meگو.info/матеріал/стаття-219-доведення-до-банкрутства> (in Ukrainian).

17. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offences]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Gazette of Verkhovna Rada of Ukrainian SSR]. 1984. No. 51. Art. 1122 (as amended from 07/16/2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (in Ukrainian).

18. Here and further, reference to the law is made to: Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official Gazette of Verkhovna Rada of Ukraine]. 2003. No. 40-44. Art. 356 (as amended on 01.08.2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).

19. Shubhang Swaroop (2020). Doctrine of Separate Legal Entity and its Exception. *Tygar Law Corporate* (July 30). Retrieved from <http://www.tygarlaw.com/doctrine-of-separate-legal-entity-and-its-exception/>.

20. Biryukov O.M (2022). Vyznannia pravochynu nediiisnym u bankrutstvi: teoretichni i praktychni aspekty [Recognizing the transaction as invalid in bankruptcy: theoretical and practical aspects]. *Visnyk KNU. Yurydychni nauky* [Bulletin of KNU. Legal sciences]. No. 1. Retrieved from <http://visnyk.law.knu.ua/ua/archive/vipusk-120-2022>; <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/1.120-3>.

21. Legislative Guide on Insolvency Law Part four: Directors' obligations in the period approaching insolvency (including in enterprise groups). Second edition. UNITED NATIONS Vienna, 2020. Retrieved from https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-11273_part_4_ebook.pdf.

Received: 19.09.22

Revised: 21.09.22

Accepted: 12.10.22

O. Biryukov, Dr. Sc. (Law), Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PERSONAL LIABILITY IN BANKRUPTCY: INTERNATIONAL DOCUMENTS AND THE WORLD PRACTICE

The article examines the conceptual aspects of the responsibility of certain categories of persons for the actions that led to bankruptcy. According to the practice that exists in the world, the personal responsibility of the officials of the debtor, whose actions affected the property status of the legal entity in the period preceding the bankruptcy, is part of the relevant legislation in many countries of the world. In the legislation of Ukraine, the responsibility of certain categories of persons for the deterioration of the debtor's property is set forth in the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, the Criminal Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offences, and the consequences of non-fulfillment of the obligation are provided for in the Civil Code. One of the directions of the research on the property liability of the officials of the debtor is the study of the existing theoretical basis for the use of such a measure in bankruptcy cases, as well as the state of consistency of the norms of bankruptcy legislation and the general provisions of the Civil Code of Ukraine and the norms of other laws. In this article the meaning of the recommendations for building effective bankruptcy systems are the World Bank Principles for Effective Bankruptcy Systems and Protection of Creditors/Debtors, the UNCITRAL Guide for Legislators on Insolvency Law, and the European Restructuring and Insolvency Directive has been disclosed. It is important to use them in the process of reforming the bankruptcy legislation in order to bring national legislation closer to the best world practice. When conducting the research, the method of systematic analysis of similar provisions of a number of laws was used, comparative analysis was utilized to clarify the conformity of the norms of the current legislation of Ukraine with the provisions of international documents, and the use of the functional method helped to draw conclusions of a practical nature.

The article provides an analysis of general concepts in the field of bankruptcy and legal theory in general, which should help the Legislator to improve the provisions of the mentioned laws, and the courts to issue more reasoned decisions.

Keywords: insolvency, bankruptcy, threat of insolvency, duties of the debtor's director, subsidiary liability, joint liability, bringing to bankruptcy.